

CHESTIUNEA PRIZONIERILOR DE RĂZBOI: INTERPELĂRI ÎN PARLAMENTUL ROMÂNIEI ÎN 1920

PETRIȘOR FLOREA^{*}
IULIAN STELIAN BOȚOGHINĂ^{**}

Secolul trecut a fost marcat de cele două conflicte mondiale, anii postbelici fiind caracterizați de radicale modificări geo-politice. Astfel, după primul război, pe ruinele imperiilor multinaționale și-au afirmat identitatea statele naționale, și totodată a fost consacrat primul stat bolșevic, care, după cel de-al doilea război mondial avea să domine o bună parte a lumii, ceea ce a determinat polarizarea ideologică cu consecința sa - „Războiul rece”. România, factor activ în ambele restructurări geo-politice, este exemplu elocvent. 1 Decembrie 1918 este ziua în care România a desăvârșit procesul de formare a statului național, idealul de veacuri al națiunii române. Obiectiv realizat însă cu jertfe pe măsura măreției sale, căci entuziasmul național nu a putut compensa lipsa unei temeinice pregătiri militare, astfel că șocul anilor de război a fost neînchipuit de mare. Dramatica realitate de pe front și din spatele lui a marcat profund mentalul societății românești postbelice, deoarece indiferent de scopurile și obiectivele care le-au determinat, războaiele au adus înainte de toate durere și suferință, într-un cuvânt, alienarea ființei umane.

Drama prizonierilor de război constituie un exemplu elocvent în acest sens. După Marea Unire, guvernele de la București au fost puse în situația de a se ocupa nu numai de militarii români prizonieri la inamici ci și de „noii cetățeni”, locuitori ai provinciilor reunite, indiferent de naționalitate. Aceștia, militari ai fostelor armate austro-ungare sau țariste erau prizonieri fie la aliații sau foștii aliați ai României, fie la inamicii ei; amintim aici pe cei din Italia, Rusia, Franța, basarabienii din Germania și Turcia etc.). Nu mai puțin grea se prezenta situația militarilor români prizonieri în Germania, Ungaria, Bulgaria, Turcia etc. După 1918, chiar dacă războiul se sfârșise, societatea românească continua să fie răscolită de frământările sale. Toată această situație nu poate fi înțeleasă la adevărata sa dimensiune dacă nu se are în vedere schimbările produse în cadrul său. Aceasta poate că este una dintre explicațiile sensibilității societății românești vis-a-vis de chestiunea prizonierilor de război. Prin documentele inedite pe care le vom supune atenției dumneavoastră, dorim să reliefăm modul în care a fost abordată problema acestor marginalizați pe de o parte de aleșii

^{*} Centrul de Cercetare și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti” Pitești.

^{**} Centrul de Cercetare și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti” Pitești.

poporului, deputați și senatori, pe de altă parte de către executiv, cu deosebire Ministerul de Război.

În 1920, deci la doi ani de la încheierea ostilităților, de la tribuna Parlamentului României nu puține au fost interpelările guvernului despre soarta prizonierilor de război.

În ședința din 9 martie, deputatul Pompiliu Ioanițescu se adresa guvernului în felul următor: „Am onoarea a interpela pe d-nii miniștrii de război și lucrări publice asupra faptului că în Franța mai avem aproape 1.000 de prizonieri care așteaptă de atâta vreme repatrierea și care ne costă enorm, fiind întreținuți acolo de stat, cu toate dificultățile imense ale valutei de acum. Situațiunea acestor prizonieri este atât de mizerabilă, încât cel puțin dorința de a menține prestigiul statului, dacă nu și mila pentru acești oameni și familiile lor, ar trebui să determine guvernul la imediata lor repatriere.

Cer d-lui ministru al lucrărilor publice a-mi răspunde pentru ce au fost suspendate cursele între porturile noastre și Marsilia? Nu crede d-sa că pretextul că nu ne putem procura la fiecare cursă de înapoiere câte 100 tone păcură în Marsilia este absolut ridicol și că pune în cea mai urâtă lumină Serviciul Maritim Român?

Cer guvernului ca aceste curse să fie imediat reluate și să ia măsuri pentru ca vaporul român ce pleacă zilele acestea numai până la Napoli să meargă până în Marsilia. Mai cer d-lui ministru de care depind transporturile pe apă, să-mi răspundă ce măsuri a luat pentru repararea celor șase vase de care dispunem, să fie reparate (sic!). Știu că sunt șantieri mari în Europa care pot face acestor vase reparațiunea necesară. Pentru ce nu sunt date la reparat? Rog pe d-l ministru respectiv să scoată Serviciul Maritim Român din amortizarea în care se află, spre marele bine al Țării [...].”

Pe 17 martie 1920, cu nr. 46.790 Ministerul de Război, prin Direcția Personalului - Secția Statisticii referea că: „atașatul nostru militar la Paris, cu rapoartele nr. 2.900 din 6 ianuarie 1920 și 3.200 din 15 ianuarie 1920, semnalează prezența a 700 prizonieri români și 27 ofițeri aflați încă în Franța și concentrați în lagărul din Romans (Drome). În același raport atașatul militar arată greutatea materiale ce survin pentru întreținerea lor, precum și necesitatea repatrierii urgente, întrucât autoritățile franceze refuză cazarea lor în lagărul din Romans. Neavând posibilitatea de a-i repatrii pe căile ferate franceze și italiene, deoarece guvernelor acestor țări nu le stă în putință să execute aceste transporturi din cauza grevelor și a lipsei de combustibil, atașatul nostru militar intervine ca noi să facem demersurile necesare, ca acești prizonieri să fie repatriați pe mare, cu unul din vapoarele ce are itinerariu prin Marsilia. Această chestiune a făcut obiectul Referatului nostru nr. 23.938 din 27 ianuarie 1920.

S-a intervenit prin Direcția Marinei, pe lângă Serviciul Maritim Român cu adresa nr. 23.937, prin care semnalăm acest caz și propunem modalitatea sub care s-ar putea face aceste transporturi.

Direcția Marinei cu nr. 7.949 din 4 februarie 1920, ne comunică, că luând în înțelegere cu Serviciul Maritim Român, s-a hotărât ca aceste repatrieri să se facă în serii de câte 100 oameni, ce vor fi îmbarcați din Marsilia pe bordul vapoarelor tip «Dobrogea». Transportul nu se poate face dintr-o singură dată, vapoarele fiind ocupate cu aducerea de mărfuri din Franța. Pentru aranjarea acestor transporturi și chestiunile de detaliu ce ar surveni, domnul Ghica, subdirectorul Serviciului Maritim Român în

Franța, a fost pus la curent cu această chestiune de către Direcția Serviciului Maritim Român, și rugat să ia înțelegere cu atașatul nostru militar.

Aceste dispoziții, au fost aduse la cunoștință atașatului nostru militar din Franța cu ordinul nr. 40.610 din 11 februarie 1920, pentru ca noi să putem lua măsurile necesare odată cu sosirea acestor prizonieri în țară. Atașatul nostru militar a fost avizat să anunțe plecarea din Marsilia a fiecărei serii de repatriați, însoțiți și de tabloul respectiv. Până în prezent nu am fost anunțat de plecarea din Marsilia a unui asemenea transport”.

Două zile mai târziu, pe 19 martie 1920, cu nr. 9.223, Ministerul de Război revine cu noi date asupra interpelării domnului deputat, arătând că: „Pentru repatrierea prizonierilor români aflați în Franța, Serviciul Personalului și Direcția Marinei a intervenit la 10 februarie 1920 cu nr. 8.003 și nr. 7.816 către Serviciul Maritim din Ministerul Lucrărilor Publice, spre a organiza curse regulate și cât mai grabnice pentru repatrierea a 700 prizonieri. Direcția Serviciului Maritim Român, cu nr. 1.135, ne-a comunicat că vapoarele de călători nu pot face curse până la Marsilia din cauză ca n-au combustibil suficient pentru înapoierea în țară, astfel că vor merge numai până la Napoli.

Mai înainte, Serviciul Maritim a avut un angajament cu Marina Franceză care procura vaselor Serviciului Maritim Român la Marsilia, păcură la întoarcere. Acel angajament însă a căzut.

Direcția Serviciului Maritim Român, a luat înțelegere cu domnul general Alexiu, fostul secretar general al Ministerului de Război și a rămas stabilit ca repatrierea prizonierilor să se facă în serii cu cargobotele (vasele de marfă) care merg în Franța, începând cu vaporul „Constanța”, care trebuia să îmbarce la Marsilia 300 prizonieri.

Aceste dispoziții s-au comunicat Serviciului Personalului cu nr. 8.347 din 18 februarie, pentru a se da instrucțiuni în acest sens atașatului militar român la Paris, care trebuia să ia înțelegere cu domnul Ghica, delegatul Serviciului Maritim Român la Paris.

Asupra suspendării curselor de vapoare între porturile noastre și Marsilia, Ministerul Lucrărilor Publice (Serviciul Maritim Român) este singur în măsură a răspunde.

Măsurile pentru repartitia celor 6 vase, privește exclusiv pe Ministerul Lucrărilor Publice (Serviciul Maritim Român).

Chestiunea de a se lua măsuri de îndreptare a Serviciului Maritim Român, privește exclusiv pe Ministerul Lucrărilor Publice, acel serviciu neavând nici o legătură cu Ministerul de Război, din care să putem deduce funcționarea sa actuală”¹.

Tot în primăvara anului 1920, deputatul Petrescu Comnen solicită guvernului un răspuns în ceea ce privește numărul și soarta prizonierilor de război². Pe 19 martie 1920, nota sa a fost înaintată Ministerului de Război și Ministerului de Externe. Răspunsul Ministerului de Război nu s-a lăsat așteptat: „Chestiunea prizonierilor noștri de război ridicată de Domnul Deputat Petrescu Comnen, în special chestiunea stabilirii numărului și sorții lor, a format și formează preocuparea de căpetenie a Ministrului de Război. Și nici nu se poate altfel.

¹ Arhivele Militare Române, fond M. R. Cabinetul Ministrului, dosar 410, f. 127-134, 197.

² *Ibidem*, dosar 365, f. 368-380.

Ministerul de Război, urmând glasul și îndemnul întregii Țări și a Neamului Românesc, care cerea eliberarea fraților noștri, a făcut apel la bravii săi ostași, în clipele cele mai mari ce a fost dat să vadă Neamul nostru.

Aceștia, plini de inimă și curaj au răspuns cu drag la acest apel, făcându-și datoria cu prisosință. Unii din ei și-a jertfit viața pentru țară și neam, pe câmpul de luptă, pe aceștia îi urmărește și îi va urmări cu pietate de-a pururea recunoștința tuturor în locul sfințit unde odihnesc trupurile de viteji; alții, luptând, au avut nenorocirea să fie luați prizonieri la inamic.

Din aceștia câteva zeci de mii au pierit ca martiri ai neamului, în urma barbarului și premeditatului rău tratament administrat de către inamic în contra lor în captivitate.

Dacă recunoștința eternă a neamului este cu drept cuvânt hărăzită și acestora, câtă totuși ca numărul lor și în special al celor dați ca dispăruți să fie stabilit neapărat, atât pentru ei cât și pentru urmașii lor. Se urmează cercetări cu mare asiduitate și deosebit interes în Ministerul de Război. Ele vor ajunge să ne edifice cât mai complet asupra acestei grele probleme.

Am întâmpinat însă și întâmpinăm încă și azi dificultăți mari pentru stabilirea executată a numărului lor și mai ales a pierderilor în prizonieri. Dacă n-aș releva de cât reaua credință a inamicilor cari tind să ascundă în mod criminal marile pierderi îndurate de noi în prizonieri, pentru ca astfel să nu se descopere barbarul și premeditatul lor rău tratament, administrat în mod special în contra prizonierilor noștri, tratament de răzbunare, adevărate asasine, ce vor fi neapărat pedepsite. Dacă n-ați ținut seamă decât de greutatea ce au existat în ținerea regulată a statisticelor dispăruților și prizonierilor, de către regimente și unități, din cauza grelei noastre retrageri, cum și din cauza prefacerii continue a diverselor noastre unități în decursul diverselor lupte. Dacă, în sfârșit, n-ați adăuga la aceasta decât marea dificultate în care ne găsim de a lupta în contra voinței criminale a inamicilor pentru a nu afla numele prizonierilor noștri, mai ales a celor trimiși de ei la moarte sigură în spatele imediat a frontului, la tranșee și la munci istovitoare, unde de fapt și-au dat sfârșitul, fără măcar a le fi declarate decesele lor.

Cred că este de ajuns, pentru a vedea marile dificultăți de care ne-am izbit și ne izbim în continuu în lucrarea noastră de precizarea numărului pierderilor îndurate de prizonierii noștri și prin aceasta, deci, să justific dificultatea de a răspunde astăzi cu precizie pe care o doreau cu toții, asupra acestei delicate chestiuni.

Sânguința, fără preget, ce vă asigur că se depune la Ministerul de Război și se va depune și în această privință de Comisiunea specială pentru executarea tratatelor, pentru a învinge toate aceste dificultăți și pe care le vom învinge, îmi dau motiv de a cere îngăduința d-v. de a nu da răspunsul cu toată precizia cuvenită decât după 2-3 luni, când întreaga operă de verificare, ce este în curs acum, va fi terminată, mai ales având în vedere documentele extrem de interesante ce posedă astăzi.

Totuși, pot da chiar azi unele precizuni: numărul total al prizonierilor noștri la inamic, în afară de numărul destul de considerabil al internaților și ostaticilor civili, trece de 200.000 militari; dacă adăugăm și ostătecii, cari au îndurat deopotrivă viața grea a celor dintâi, numărul lor total trece de un sfert de un milion. Din aceștia, cea mai mare parte, mai mult de 150.000, au fost la germani; peste 50.000 la austrieci; peste 30.000 la bulgari; peste 10.000 la turci.

Prizonierii noștri și internații au fost ținuti de inamic: o parte în lagăre, mai ales pe ofițeri, la echipe la munci, în fabrici de muniții, în șantierele și fermele din interiorul țărilor lor, iar cea mai mare parte au fost trimiși în spatele frontului la lucrări de tranșee și la munci forțate, dictate de operațiunile lor militare.

Tratamentul barbar, premeditat, administrat mai ales acestei din urmă categorii, a provocat o enormă mortalitate în prizonierii noștri, aceștia pot zice, fără exagerare, au fost asasinați.

Din partea Secretariatului General al delegației noastre, o lucrare foarte documentată ce este în curs de publicare la Paris, întocmită după documente oficiale, va învedera omenirii întregi martiriul la care au fost supuși bravii noștri ostași, căzuți prizonieri.

Din numărul total de prizonieri militari, depășind 220.000 oameni, au fost repatriați până azi 63.128, cu formele cuvenite.

Cum însă inamicii au mai lăsat la munci în teritoriul nostru ocupat între 66 – 68.000 din prizonierii noștri, dar din care au pierit în timpul captivității lor, din cauza răului tratament administrat, între 10-15% adică 6-8.000 minimum morți, urmează că din circa 220.000 prizonieri au fost repatriați în total între 123.128 și 128.000 prizonieri.

Inamicul, deci, are datoria a-și da seama de a justifica situația a 90.000 – 100.000 dintre prizonieri.

Aici consistă marele și durerosul nostru sacrificiu.

Inamicii, până azi, grație asiduității diverselor noastre comisiuni speciale din țările inamice, au fost nevoiți să ne prezinte extracte de deces pentru 56.415 morți, rămânând ca ei să justifice restul, adică pentru 40-56 mii prizonieri și dispăruți de a căror soartă nu mai știm nimic.

Ce vă pot afirma cu precizie – după indicațiile comisiilor noastre și aliate – este acest fapt cert: că nu se mai găsesc în țările inamice acești prizonieri nerepatriați. Este posibil ca unii, foarte puțini, să se găsească încă prin țări neutre sau aliate; restul, marea majoritate, din nenorocire, nu știm dacă mai trăiesc.

Inamicul va trebui să-și dea seama până la ultimul om ce a avut sub mână sa, ce a devenit fiecare. L-am constrâns pentru a-l face să ne dea toate informațiile asupra sorții acestor dispăruți foști în mâinile lor.

Aș fi foarte fericit, când din acest număr de 40.000 – 45.000 prizonieri și dispăruți, v-aș putea comunica în scurt timp că am găsit în viață și am repatriat măcar jumătate din ei. Am motive însă de mă îndoi despre viața multor internați și ostatici de ai noștri, nereîntorși până azi la căminele lor.

Măsurile luate de noi deocamdată în contra inamicului sunt următoarele: prizonierii germani, rămași din Armata Makensen, în număr de 750, singurii rămași la noi în țară după izgonirea lor – căci pe toți ceilalți și i-au ridicat sub ocupație – nu vor fi repatriați până ce inamicii nu vor da toate deslușirile despre toți cei căzuți în mâinile lor și de a căror soartă nu mai avem nici o știre. Am intervenit către D-l Prim Ministru la Paris, pentru a face demersurile cuvenite pentru ca aliații să se solidarizeze la această măsură cu noi, reținând pe prizonierii inamici din țările lor, până ce nu vom avea deplin răspuns și completă satisfacție. Prin diversele comisiuni interaliate din țările inamice împreună cu delegații noștri, se fac investigațiuni în localitățile de pe front și din spatele lui, cum și în țările inamice, pentru a se afla numele multora din prizonierii

noștri, care și-au găsit mormântul acolo, fără nici o înregistrare a decesului lor. Prin judecarea înaintea Tribunalului interaliat a tuturor inamicilor vinovați de barbarul și criminalul tratament administrat prizonierilor noștri, vom da măcar această incompletă satisfacție mândriei noastre naționale cu drept cuvânt jignită.

Acum, când, ca organ pentru executarea tratatelor ce a început a funcționa, avem tot dreptul de a vă ruga să fiți încrezători că nimic nu se va neglija pentru ca simțământul nostru național să nu ne fie jignit.

Deocamdată, vă pot asigura în ce privește Ministerul de Război, că măsurile pentru înlesnirea și ajutorarea familiilor celor dispăruți din rândurile oștirii noastre au fost luate de noi și că grație lor, cei mai mulți din familiile acestora, își primesc ajutoarele cuvenite din partea Statului. Atunci când situația părinților și rudelor lor va fi clarificată prin măsurile de mai sus, Ministerul nu va întârzia o clipă să ia toate dispozițiunile pentru a veni în sprijinul deplin al urmașilor și rudelor bravilor noștri ostași, pleriți, spre cinstea lor și a noastră, pentru patrie și neam.

Ministerul de Război s-a ocupat îndeaproape și de prizonierii români foști soldați în armata austro-ungară.

În această privință, prizonierii din Italia au fost formați în legiuni, puși sub îngrijire specială, și în cea mai mare parte repatriați. Numărul lor total se ridică la 500 ofițeri și peste 31.000 oameni.

În Anglia și Franța, prizonierii de naționalitate Română au fost eliberați din lagăre și repatriați via Marsilia.

Prizonierii aflați în Rusia nu pot din nefericire fi ajutați din cauza stării haotice în care se află această țară. Toate încercările făcute atât în comun cu celelalte state de succesiune ale imperiului austro-ungar cât și izolat, nu am putut aduce până în prezent la nici un rezultat. O comisie română se află la Nowa-Rossisk fără a putea izbuti ceva.

În Siberia situația se prezintă în condițiuni mai bune, din cauza influenței directe pe care o exercită Comandamentul aliat din Extremul Orient asupra tuturor evenimentelor. O misiune română înzestrată cu mijloace bănești a fost trimisă în Extremul Orient.

În fine, lagărele de prizonieri ruși aflați în Germania au fost vizitate de membrii misiunii române din Berlin. Basarabienii au fost aleși și transportați în țară. Numărul lor întrece 400 oameni.

Se poate vedea din cele ce preced că Ministerul de Război n-a neglijat nici un mijloc pentru a obține maximum de rezultate în toate chestiunile, atât la prizonierii din regat cât cei din noile teritorii".

În continuare este prezentat un amplu memoriu relativ la chestiunea prizonierilor români structurat pe patru capitole, iar acestea la rândul lor pe subcapitole. În introducere se arată că „pentru toate chestiunile relative la pierderile din timpul campaniei, în care intră și acelea referitoare la prizonieri, Ministerul de Război posedă un organ special la Secția Statisticii, care a fost constituit și organizat în așa fel ca să poată corespunde tuturor cerințelor. Activitatea acestei secții, în atingerea scopului pentru care a fost creată, constă în: stabilirea numărului total de prizonieri, stabilirea numărului total de repatriați, stabilirea numărului total de morți, stabilirea numărului total de dispăruți de a căror soartă nu se știe nimic”.

În Capitolul I, în ceea ce privește stabilirea numărului total de prizonieri se arată că „s-a întâmpinat cele mai mari dificultăți din cauza luptelor violente și

neîncetate în prima parte a campaniei, care nu a dat răgaz corpurilor să-și stabilească cu precizie categoriile de pierderi (morți, dispăruți, prizonieri).

Mai târziu după încheierea Păcii de la Buftea, puterile centrale cu toate insistențele noastre nu ne-au comunicat decât date răzlețe și incomplete din care nu se putea căpăta cifre certe. Abia după prăbușirea imperiilor centrale și după ce am trimis – ca și celelalte puteri aliate – Misiuni speciale în țările inamice, s-a reușit, după o muncă de mai multe luni, a se stabili numărul prizonierilor din diferitele țări inamice.

Am avut prizonieri: în Germania (147.891), în Austro-Ungaria (51.000), în Bulgaria (25.000), în Turcia (6.000), total 229.891.

Aceste cifre nu pot fi date decât cu oarecare aproximație și nu reprezintă datele definitive din următoarele motive: dificultățile pe care statele inamice le opun când este vorba de cercetări de asemenea natură, invocând în cele mai multe cazuri că cu ocazia rezoluției s-au distrus mare parte din acte, schimburile de prizonieri pe cari cele patru state ce formau statele centrale le-au făcut între ele, rezultatele depind de organizarea pe care au avut-o diferiții inamici în ținerea scriptelor relative la prizonieri.

În această privință trebuie relevat că, contrar tuturor așteptărilor, nu Germania a ținut cel mai bine socoteala de numărul și fluctuațiunile prizonierilor.

Astfel fiind, se poate vedea cât de minuțioasă și laborioasă este munca organului Ministerului de Război atât în străinătate (misiunile) cât și aici și se poate pricepe de ce datele sunt mereu în prefacere devenind din ce în ce mai precise.

În această privință s-a întâmplat la fel cu toate statele aliate; de exemplu, atât englezii cât și francezii mai ales lucrează la stabilirea numărului total de prizonieri din Germania“.

În Capitolul II în ceea ce privește repatrierea prizonierilor, se arată că „în momentul de față nu mai avem nici un prizonier în Lagărele din statele puterilor centrale și că toți au fost repatriați. Iată expunerea faptelor în mod cronologic:

Repatrierea a început în primăvara anului 1918, când pe timpul armistițiului s-a efectuat un prim schimb de prizonieri invalizi între noi și Germania; când s-a primit circa 2.191 prizonieri invalizi și infirmi.

Imediat după aceasta și înainte de semnarea Tratatului de Pace de la Buftea, s-a încheiat la 23 martie 1918 o convențiune între români de o parte și Puterile Centrale de altă parte cu obligațiunea reciprocă de a se repatria prizonierii respectivi.

România cum și trei din statele puterilor centrale s-au conformat convenției încheiate, trimițându-le Austro-Ungariei 30.543 prizonieri, Bulgariei 11.052 prizonieri, Turciei 3.806 prizonieri, în total 45.401 prizonieri.

Singură Germania, nefăcând cinste iscăliturii delegatului și s-a sustras de la obligațiunile ce se luase și tot felul de pretexte. Astfel, până la sfârșitul anului 1919, Germania nu ne-a trimis decât 1850 ofițeri și 1020 oameni. La prăbușirea biroului central și părăsirea grabnică a teritoriului ocupat, germanii au eliberat un număr de 61.230 pe care li țineau pentru diferite lucrări, în lagăre risipite în toată întinderea teritoriului ocupat. Din prizonierii aflați în Germania, 4.032 de oameni care se aflau în Franța și pe malul stâng al Rinului au fost eliberați de către Armatele aliate în înaintarea lor și repatriați via Marsilia pe mare, prin îngrijirea comisiei noastre speciale trimisă în Franța.

Prin comisiunea noastră trimisă la Berlin în decembrie 1918 și care a lucrat acolo sub auspiciile Misiunii Interaliat, s-au repatriat toți prizonierii câți au mai fost găsiți în Germania în primăvara anului 1919 (11.052 oameni).

În fine, cum în urma revoluțiilor din Germania un număr însemnat de prizonieri au fugit din lagăre risipindu-se în țările vecine, s-au recuperat prin stațiunile de etape, instalate de Misiunea noastră din Berlin la Oderberg, Cracovia, Passau și Viena, un număr de 882 prizonieri.

Recapitulând, s-au repatriat din Germania: invalizi 2191, trimiși din Germania în 1918 2870, eliberați din teritoriul ocupat în noiembrie 1918 61230, repatriați de comisia noastră din Germania 11652, izolați 882, trecuți în Franța 4032, total 83457. Adăugând la acest număr cifra de 45401 repatriați, găsim numărul total 128858 repatriați.

Acest număr de 128858 prizonieri repatriați nu reprezintă totalitatea celor repatriați prin următoarele cauze: dintre prizonierii din teritoriul ocupat, mulți au evadat de la lucru fără a-și aranja situația militară față de organul ce se ocupă cu chestiunea prizonierilor; în timpul revoluției, din imperiile centrale un număr de prizonieri au evadat din lagăre, reîntorcându-se în țară prin mijloace proprii, după cum s-a constatat atunci când s-au constituit stațiunile de recuperare.

În această privință, pentru stabilirea cu exactitate a numărului de repatriați, s-au luat măsuri ca în fiecare comună să se întocmească tabele de cei neîntorși din război, care după ce vor fi verificate cu actele oficiale existente asupra prizonierilor să se poată avea date cât mai precise asupra celor întorși”.

Memoriul continuă cu Capitolul III care prezintă situația prizonierilor morți și a celor cu situația nelămurită, astfel: „atingem aici unul din cele mai triste capitole ale războiului nostru, căci scăzând din totalul de 229.891 de prizonieri pe acel de repatriați 128858, găsim un număr de 101033 în care se cuprinde morți, dispăruți și oameni cu situații nelămurite.

Mortalitatea printre prizonieri a fost enormă și aceasta din cauzele pe care le vom expune mai jos:

Până în prezent suntem în posesia a următoarelor acte de deces și liste de morți: din Germania și teritoriul ocupat 40538, din Austro-Ungaria 10969, din Bulgaria 4300, din Turcia 508, total 56415.

Acest număr nu prezintă totalitatea morților, deoarece din cercetările pe cari le fac comisiunile noastre din Berlin, Viena, Paris, Sofia și Constantinopol, precum și în țară, ies mereu la iveală acte de deces ale prizonierilor morți în diferite regiuni din Europa, unde erau trimiși la lucru înapoia frontului.

În ceea ce privește restul între 101033 și 56415, de 44618, acest număr nu reprezintă prizonierii reținuți încă în Germania sau alte state ale fostei puteri centrale. În această privință s-au făcut cele mai întinse cercetări de către misiunile noastre din străinătate, cu concursul cel al misiunilor aliate în special cea franceză și engleză. În aceeași chestiune s-au făcut în Camera Franceză de către ministrul de război o declarațiune care se certifică că nu mai există nici un prizonier al statelor aliate care să fie reținut în Germania.

Numărul de 44618 reprezintă oameni cu situația nelămurită, pentru elucidarea căroră se continuă cercetările de misiuni, pentru a se stabili cu certitudine numărul de

fiecare categorie, repatriați nu prin autorități (morți, evadați din lagăre sau rămași de bună voie).

Această situație nu constituie un caz specific României. Ca să cităm un exemplu, Franța a avut în noiembrie 1918 un număr de peste 500.000 dispăruți al căror număr s-a redus treptat atingând totuși cifra 330.000”.

În subcapitolul „Tratamentul prizonierilor” se arată că „<sub>capitolul precedent nu se poate încheia fără a face o scurtă privire a cauzelor cari au provocat o atât de mare mortalitate și au îngreunat culegerea datelor relativ la cei cu situația nelămurită.

Tratamentul prizonierilor noștri în toate țările inamice, dar mai ales în Germania, au fost mai mult decât neomenos, putem zice barbar. Alimentația cu totul insuficientă, puși la munci din cele mai grele, dezbrăcați și bătuți, acești oameni au cunoscut chinuri cum nu se pot închipui mai grozave. Așa de exemplu pentru a nu cita decât două exemple: cimitirul lagărului Lamsdorf conținea mormintele a 8.000 români iar acela al lagărului Tüchel 2.500. Nu numai atât, când situația prizonierilor începuse să se îmbunătățească prin trimiterea de ajutoare de la diferite comitete de cruce roșie, majoritatea prizonierilor români au fost formați în batalioane de lucru (comandouri) înapoia frontului de luptă din Belgia, nordul Franței, Alsacia, Lorena, Tirol, Serbia și Macedonia până în Asia Mică. Destinația acestor batalioane era ținută ascunsă, așa că ajutoarele trimise din afară nu puteau să le mai ajungă niciodată, hrăniți cu firimituri și coji de gullii și de sfecle, dezbrăcați și munciți până ce mureau cu sapa în mână, acești martiri își au presărate cadavrele lor în regiunile sus menționate.

Misiunile noastre din străinătate împreună cu societatea **Mormintele eroilor căzuți în război** depun rodnică activitate pentru descoperirea, identificarea și îngrijirea mormintelor acestor eroi. Ca exemplu, arătăm că până în prezent s-au descoperit în Alsacia peste 60 localități unde sunt îngropați români, în unele din ele cu sutele. Aceeași este situația și în Belgia, Tirol ne mai vorbind de frontul macedonean. Comitetele locale ale societății **Mormintele Eroilor** lucrează cu deosebită râvnă pentru descoperirea tuturor mormintelor de români.

În executarea acestei opere se întâmpină însă dificultăți chiar din partea unora dintre aliați, așa că va trebui să mai treacă vreme până să se poată ajunge la rezultate complete.”

Un subcapitol foarte interesant este cel referitor la repatrierea prizonierilor din teritoriile nou alipite, unde se arată că „și în această direcțiune s-au făcut toate demersurile cerute de situație.

Membrii misiunii noastre din Germania s-au transportat în toate lagărele de ruși. Alegând din ei pe basarabeni, s-au repatriat astfel, odată cu prizonierii noștri, peste 4000 de basarabeni.

În Italia, prizonierii de naționalitate română foști în armata austro-ungară au fost formați în legiuni și repatriați în cea mai mare parte. Numărul lor se ridică la 509 ofițeri și 31.318 trupă.

De asemenea, din Anglia și din Franța au fost eliberați din lagărele de prizonieri românii din fosta armată austro-ungară, supuși unei îngrijiri speciale și transportați pe mare.

Numai în ce privește prizonierii făcuți de ruși, situația nu se poate considera îmbucurătoare, căci toate acțiunile întreprinse, fie în comun, fie izolat de către statele născute din desfacerea Imperiului austro-ungar nu au dus la nici un rezultat.

Prizonierii din Rusia centrală, din cea meridională și din Caucaz nu au putut fi repatriați până în prezent cu toate eforturile depuse. Statele de succesiune ale fostului Imperiu austro-ungar au trimis în comun comisiuni pentru a ajuta și repatria pe acești prizonieri fără succes. În mod izolat, ceho-slovacii și austriecii au trimis misiuni în același scop, de asemenea fără nici un rezultat.

Guvernul român a urmărit de aproape și cu cea mai mare atenție aceste demersuri, trimetând o comisiune la Noworosisk. Starea haotică însă în care se află astăzi Rusia și lipsa de mijloace de transport fac cu neputință o acțiune mai eficace.

Situația prizonierilor români din Siberia se prezintă în condițiuni ceva mai bune, deoarece comandamentul aliat din Extremul Orient a putut avea înrăurire directă asupra sorții acestor prizonieri, din care cea mai mare parte sunt formați în legiuni de voluntari și a căror repatriere nu depinde decât de mijloacele de transport pe care guvernul american a promis că le va pune la dispoziție.

Guvernul român s-a interesat de aproape și de acești prizonieri prin comisiunea noastră de la Paris, punându-se în legătură cu Crucea Roșie Daneză pentru procurarea de îmbrăcăminte și alimente, punând importante sume de bani la dispozițiunea misiunilor noastre din străinătate în acest scop și trimetând acum în urmă o misiune în Extremul Orient.

În concluziune, se poate afirma că Ministerul de Război nu a lăsat neîntrebuințat nici unul din mijloacele cari puteau duce la scopurile urmărite, și anume: a salva cât mai multe vieți ale prizonierilor, a stabili cu exactitate numărul total al lor, numărul celor repatriați, numărul celor morți, precum și a cinsti memoria celor căzuți pentru patrie.

În afară de măsurile cari s-au luat prin numiri de misiuni în străinătate, cercetări și investigațiuni la fața locului și adunări și verificări de acte, guvernul român, pentru a învinge îndărătnicia guvernului german în ce privește darea de relațiuni, pe lângă protestele pe care le-au înaintat pe lângă misiunea interaliată din Berlin, pe lângă numeroase reclamațiuni făcute la delegația română pe lângă Conferința de Pace, acum în urmă, Ministerul de Război a supus cu numărul 23.359 din 1 ianuarie 1920 d-lui prim-ministru Vaida Voievod chestiunea prizonierilor din Germania arătând greutatea ce se întâmpină din partea guvernului German în lămurirea situației celor 44.000 prizonieri, cu rugămintea de a se face demersurile necesare pe lângă guvernele aliate, în sensul de a constrânge guvernul german să ne lămurească situația prizonierilor.

În același timp, ca ultim mijloc, Ministerul de Război Român a întrerupt repatrierea prizonierilor germani din Armata lui Makensen, reținând un număr de 750 prizonieri și făcând cunoscut guvernului german, prin intermediul Legației Elvețiene, că acești prizonieri nu se vor repatria până ce nu se va decide complet chestiunea prizonierilor din Germania."

Pe lângă această amplă prezentare, care vine să evidențieze complexitatea acestei chestiuni, în vara anului 1920, în Parlamentul României au mai existat câteva interpelări pe această temă, ale căror răspunsuri nu au făcut altceva decât să nuanțeze această problemă. Astfel, în ședința Camerelor reunite din 13 iulie 1920, deputatul Voicu Nițescu a făcut o expunere a suferințelor îndurate de Corpul Comisarilor români

din Siberia, cărora statul român nu le-a dat aproape nici un ajutor, iar mai pe urmă când au sosit în țară, au și fost puși la carantină la Constanța. Singurul care i-a ajutat a fost generalul Roșianu. „Dl. general Văitoianu, când președintele Corpului Voluntarilor s-a prezentat la d-sa, ca să-i scoată din carantină, s-a adresat cu cuvintele «Nu cumva vrei să repatriezi bolșevicii dumitale?»”.

Din partea guvernului a răspuns Take Ionescu, „aducând omagii călduroase, bravilor ostași voluntari”, afirmând că: „Să nu se înțeleagă carantina de la Constanța, decât ca o carantină sanitară”, și că „a asistat când dl. ministru de război, a dat ordin să li se facă primirea nu numai bine ci să fie primiți ca eroi ai patriei. Cât privește pe prizonierii români din Rusia, guvernul a acordat o mare sumă de bani doctorului Nansen, care s-a însărcinat să organizeze repatrierea lor. Guvernul studiază încheierea unei convenții cu sovietul rus, spre a obține eliberarea prizonierilor români ce-i avem acolo”³.

În ședința din 20 iulie 1920 deputatul Ion Lăzărescu a ridicat problema clarificării situației ofițerilor foști prizonieri⁴. În răspunsul său, reprezentantul guvernului a arătat că „Armata română a avut un total de aproape 3500 ofițeri prizonieri. De la data înapoierii lor din captivitate, 1918 și până în prezent, sunt doi ani de zile. Filiera prin care trece un ofițer prizonier este următoarea: la înapoierea din captivitate, își întocmește un memoriu cu datele șederii ca prizonier, prezentând și probe prin declarațiuni, precum și notele șefilor sub care a servit când a căzut prizonier. Corpul îi completează dosarul cu foile calitative și date asupra căderii ca prizonier. Întocmirea acestor dosare s-a făcut cu foarte mare greutate, cerând un timp îndelungat, din cauza deplasărilor șefilor sub care au servit ofițerii și pe care șefi trebuia să-i caute în tot cuprinsul țării, în cursul anilor 1918 și 1919, când corpurile și serviciile operau în Ardeal, în Basarabia și în Vechiul Regat. Această întârziere a adus după sine amânarea începerii cercetărilor de fapt a ofițerilor prizonieri.

Când dosarele, în fine, au fost gata, s-au înaintat pe cale ierarhică diviziilor respective, unde comisiile de clasare hotărâsc prin proces-verbal, dacă e cazul ca ofițerul să fie trimis înaintea instanțelor judecătorești militare. Ofițerii găsiți ca atare, se trimit înaintea curților marțiale, iar dosarele celorlalți, Ministerului de Război.

Rezultatul curților marțiale se înaintează Ministerului de Război, cu următoarele clasificări: ofițerii vinovați și propuși pentru darea în judecată, ofițerii care urmează a fi trimiși înaintea Consiliului de Reformă, ofițerii în curs de cercetare și instrucție, ofițerii absolviți de orice învinuire. Aceștia din urmă, împreună cu cei ce au fost găsiți de divizii din primul rând ca neputându-li-se imputa nimic, având dosarele complete și cu toate notele șefilor ierarhici, se supun, pe măsură ce sosesc, Consiliului Superior al Armatei care hotărăște înaintarea ofițerului.

Din numărul total de ofițeri prizonieri activi și de rezervă, au trecut până în prezent prin Consiliul Superior aproape 2.700 ofițeri prizonieri, dintre care 1.445 au fost înaintați conform legii. Restul au fost lăsați sau bun în grad, sau eliminați de la înaintare, sau trimiși pentru un stagi de încercare de 6 luni, urmând că după aceea să li se facă noi propuneri, după care vor fi din nou discutați, odată cu discuțiile generale în

³ *Ibidem*, dosar 409, f. 87.

⁴ *Ibidem*, dosar 409, f. 312-314.

cursul acestui an. Acești ofițeri, deși au fost absolviți ca prizonieri propriu zis, totuși nu au îndeplinit, după notele șefilor ierarhici, condițiile pentru înaintare.

Afară de aceasta, mai sunt două categorii de ofițeri prizonieri, ale căror dosare au fost deferite la două cabinete speciale: Crefeld și Turtucaia.

Constituirea cabinetului special Crefeld a fost impusă de faptul că asupra ofițerilor care au fost în acest lagăr planează o atmosferă defavorabilă lor, prin aceea că o parte din ei au fraternizat cu dușmanul în detrimentul apărării și interesului național.

Dosarele sunt încă în curs de cercetare; ofițerii care până în prezent au fost complet absolviți, urmează a-și lua drepturile lor la înaintare după îndeplinirea tuturor formelor legale și pe baza propunerilor șefilor ierarhici.

Constituirea cabinetului special Turtucaia a fost impusă de nevoia stabilirii răspunderilor și nevoia de a se da fiecăruia drepturile lui, în raport cu puțința ce avea de a scăpa sau nu de căderea ca prizonier, având în vedere repeziciunea cu care s-a desfășurat această mare bătălie și cu atmosfera misterioasă de care este încă înconjurată până la stabilirea adevărului.

Este foarte drept, cum afirmă Domnul Deputat, că chestiunea ofițerilor prizonieri durează și că cei vinovați trebuie să pedepsii, iar cei ce și-au făcut datorită reintegrați în toate drepturile lor. Nu este mai puțin adevărat însă, că pentru a lua drepturile cuiva sau a i le da, cel ce are cădere să o facă, trebuie să o facă în perfectă cunoștință de cauză. Și din aceste motive, în această chestiune, nu încap GRABA.

Ministerul a înaintat din totalul numărului de ofițeri prizonieri activi și de rezervă, 1445 de ofițeri, în curs de doi ani. Dacă ar fi putut să-i înainteze pe toți ce aveau dreptul, ar fi făcut-o cu plăcere și cu satisfacție. Nu poate răspunde în același fel, însă, atunci când i se cere a se grăbi e chestiune atât de delicată și de importantă, în care intră în joc, afară de viitorul unui ofițer, în primul rând interesele superioare ale armatei și ale Statului întreg.

Toți trebuie să aibă răbdare și să aștepte cu încredere împărțirea dreptății, care li se va da dacă o au³.

A doua zi, în ședința din 21 iulie 1920, senatorul Alexe Gr. Vasile a interpelat guvernul relativ la situația militară a prizonierilor din Vechiul Regat⁴. O clarificare a situației acestora era mai mult decât necesară pentru aplicarea legii împrumutării funciare a veteranilor de război. În răspunsul său, ministrul de război a arătat că „în timpul campaniei 1918/1919, mulți ofițeri de rezervă și grade inferioare, chemate la completa cadrele, nu au răspuns la chemare.

Evenimentele militare ulterioare mobilizării impunând evacuarea trupelor în Moldova, s-au găsit ofițeri de rezervă și grade inferioare care, deși au răspuns la mobilizare, au găsit a nu se evacua rămânând sub ocupațiune.

În timpul retragerii armatei, ofițeri și grade inferioare au părăsit unitățile și serviciile respective și au rămas în teritoriul ce a fost vremelnic ocupat.

Toate aceste trei categorii arătate mai sus, conform art. 65 din titlul II adițional al C.J.M., urmau a fi trimiși în fața Curților Marțiale, pentru ca, în fața judecății să-și dea seama de crima ce au săvârșit.

După datele primite de la corpurile, numărul oamenilor cu situația militară neclarificată atinge cifra de 163.000.

³ *Ibidem*, dosar 409, f. 332–335.

Cum asupra acestora nu se încheiase nici un fel de acte, din cauza evenimentelor războiului, Ministerul a căutat a da o soluțiune chestiunii cât mai urgent posibil, eludând chiar dispozițiunile art. 65 din titlul II adițional al C. J. M., tocmai în vederea de a accelera cât mai curând posibil clarificarea situației oamenilor din prima parte a campaniei.

În acest scop, Ministerul de Război, dă ordinul circular no. 5255 din 26 ianuarie 1919, prin care se hotărăște: pentru fiecare plasă delegată, câte 2-3 delegați, în raport cu numărul comunelor; aceștia aveau obligațiunea a merge din comună în comună și sub președinția lor vor constitui o comisiune compusă din primar, învățător, șeful postului de jandarmi, doi soldați demobilizați, de preferință invalizi de război, răniți sau dintre cei care au stat tot timpul pe front. În comunele urbane, comisiunea era compusă din comandantul cercului de recrutare, ca președinte primarul, polițaiul și doi dintre cetățenii cari au fost pe front. Pentru orașul București s-au instituit șase comisiuni câte una din fiecare inspectorat de poliție. Acestor comisiuni li s-au prevăzut anume norme de observat în clarificarea situației oamenilor.

Rezultatul acestor comisiuni astfel întocmite a fost foarte negativ, deoarece: comisiunile nu au lucrat în mod conștiincios, dând naștere la o serie întreagă de cercetări din partea Ministerului de Război. Oamenii au căutat a se sustrage de la comisiuni. Pe aceste considerațiuni destul de puternice, ministerul s-a văzut nevoit a da ordinul no. 25.506 din 1919, prin care se ordonă a se continua cu clarificarea situației militare a oamenilor și a verifica lucrările comisiunii întocmită conform ordinului no. 5.255 din 26 ianuarie 1919.

De data aceasta, comisiunea este compusă din comandantul cercului de recrutare, șeful biroului de recrutare și un ofițer din corp.

Lucrările acestei comisiuni au funcționat neîntrerupt până în februarie 1920, clarificând după instrucțiunile ministeriale date prin Marele Stat Major.

Aceste comisiuni au clasat aproape 60 % din numărul oamenilor aflați cu situația în neregulă; situația oamenilor din ctg. 1916-1919 inclusiv și care reprezintă un procent de 20 %; a fost clarificată la corpurile de trupă respective, iar 20 % din ctg. 1915 mobilizate începând cu ctg. 1892, nici până astăzi nu s-au prezentat pentru clarificarea situației lor militare.

În această ultimă categorie, intră un număr considerabil de oameni dispăruți, unii morți și pentru care nu se poate face dovada morții, ei rămânând pe câmpul de luptă, alții morți în captivitate, iar alții dezertori sau benevol rămași în țările unde au fost internați, parte din ei dând declarațiuni că renunță de bună voie a nu se mai întoarce în Patria-Mumă.

În timpul cât aceste comisiuni funcționau la cercurile de recrutare, ministerul este sesizat prin diferite denunțuri, că comisiunile au lucrat cu părtinire, dând dreptate unora care de fapt erau vinovați.

Ministerul, afară de cercetările izolate ce a făcut în această direcție, a numit prin Decizia Ministerială No. 90/1920 a Comisiunii Centrale cu sediul chiar la minister, compus din primul comisar regal de la Curtea Superioară de Justiție Militară, ca președinte, șeful Serviciului Personalului, trei lt. colonei, trei maiori, trei căpitani, cu obligațiunea a verifica lucrările ambelor comisiuni (cele numite cu ordinele no. 5.255 și 25.506), având o unitate de vedere, scoasă de sub influența oricărei intervenții și care

avea să se pronunțe în ultima instanță asupra poziției oamenilor, având ca bază în lucrări dosarele ce au fost întocmite de către comisiunile mai sus amintite.

Această comisiune centrală a lucrat cu maximum de intensitate, cu începere de la 20 februarie până la 1 iunie 1920, verificând 48.000 de dosare.

Cu această ocaziune Comisiunea Centrală a constatat o mare ușurință în lucrări. Din studiu acestor dosare s-au tras concluziuni și norme cu caracter general în rezolvarea dosarelor.

Numărul considerabil de dosare la cele 32 cercuri de recrutare, au impus ministerului a da ordinul circular explicativ no. 3.499 din 15 iunie a. c., prin care comandanții cercurilor de recrutare, sub directa supraveghere și răspundere a comandanților de brigăzi respectivi, având ca bază normele date de minister, să continue clarificarea situației oamenilor, măsură impusă de cerința împrăștiării demobilizaților Comisiunea Centrală de la minister rămânând a rezolva numai reclamațiunile ce s-ar ivi ulterior.

Aceasta era ultima măsură în legătură completă cu toate lucrările făcute până acum și fără ca dispozițiunile cronologice luate să se fi contrazis una cu alta sau să fi produs dezordine.

Dacă diferitele comisiuni au lucrat încet, se datorează relei voințe și credințe a celor interesați în cauză, care căutau să se sustragă de la comisiuni, sau care nu-și prezentau actele legale cerute în mod obligatoriu pentru a se avea în vedere la clarificarea situației oamenilor.

Ministerul a apreciat că chestiunea clarificării situației oamenilor, din mobilizarea 1916-1918 este de o vădită importanță cerută de lege pentru acei care, cu bună știință, s-au sustras de la Sfânta datorie de apărători ai Țării și cărora să li se aplice sancțiuni binemeritate pentru educația generațiilor viitoare, cum și de satisfacție morală a celor lezați prin atitudinea nedemnă și nepatriotică a nesupușilor și dezertorilor rămași în teritoriul vremelnice ocupat.

Tocmai când se executau dispozițiunile ordinului circular no. 3.499, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri no. 1.704/920, se hotărăște ca pe lângă comitetele de ocoale să se delege ofițeri care să se pronunțe asupra situației militare a oamenilor în vederea împrăștiării.

Ministerul de Război, în urma instrucțiunilor date de acord cu d-l. ministru Garoflid, a hotărât ca odată cu împrăștiarea să se facă și clarificarea situației oamenilor, stadiu în care se găsește azi chestiunea clarificării situației oamenilor”.